

De rural a urbà: Sant Joan Despí

Montserrat LLEVADOT

Enric MENDIZÀBAL

Ignasi OLÓNDRIZ

Sant Joan Despí és un municipi que té una extensió de 563 ha, de les quals 51 estan ocupades per habitatges, 341 estan dedicades a zones residencials (en fase de planificació), polígons industrials i xarxa viària, i 167 són d'ús agrari.

Situat a 12 km de Barcelona, les comunicacions que uneixen els dos nuclis són l'autopista, la carretera nacional, el ferrocarril i el cinturó litoral, de recent construcció, que comunica directament amb el port.

Sant Joan Despí és un dels molts casos paradigmàtics de l'evolució socio-econòmica de les zones industrials de l'Estat espanyol; en un curt període de temps (1959-1975) l'espai ha sofert transformacions enormes: fort creixement de la població, canvi d'activitat econòmica (d'agrària a industrial), colmatació del centre urbà, *construcció d'un nou barri per a residència d'obres*.

Evolució de la població

Fins l'any 1960, el municipi de Sant Joan Despí resta al marge de les onades immigratòries que rep l'àrea metropolitana de Barcelona; això es pot observar en la taula 1, on es veu que l'evolució de la població entre 1950 i 1959 és deguda exclusivament al moviment natural.

La instal·lació de les primeres fàbriques importants en el terme municipal a finals de la dècada de 1950 va provocar el primer fort augment de la població (entre 1959 i 1960 es duplica); es va iniciar una dinàmica alcista de la població que no es va aturar fins l'any 1975, en què es va començar a fer patent la crisi econòmica.

Taula 1
Evolució de la població del municipi de Sant Joan Despí

Any	Habitants	Any	Habitants	Any	Habitants
1950	2.274	1962	5.453	1974	21.637
1951	2.291	1963	6.332	1975	23.736
1952	2.334	1964	8.288	1976	24.313
1953	2.492	1965	8.933	1977	24.714
1954	2.515	1966	9.524	1978	24.924
1955	2.643	1967	10.029	1979	24.753
1956	2.652	1968	10.063	1980	25.005
1957	2.667	1969	11.877	1981	25.292
1958	2.647	1970	16.055	1982	25.109
1959	2.673	1971	17.332	1983	25.175
1960	4.771	1972	19.017	1984	25.193
1961	4.977	1973	20.455	1985	25.207

Font: Ajuntament de Sant Joan Despí

El creixement de la població entre 1959 i 1975 només té una explicació: la immigració (vegeu la taula 2).

Taula 2
Components del creixement demogràfic de Sant Joan Despí

		creixement vegetatiu	creixement migratori	creixement total
1851-60	%	1,3	106,94	108,24
	abs.	30	2.450	2.480
1961-70	%	3,88	232,63	236,51
	abs.	185	11.099	11.284
1971-75	%	10,12	37,72	47,84
	abs.	1.625	6.055	7.681
1975-81	%	7,91	— 1,36	6,55
	abs.	1.879	— 323	1.556
1981-85	%	5,56	— 5,72	— 0,34
	abs.	1.221	— 1.306	— 85

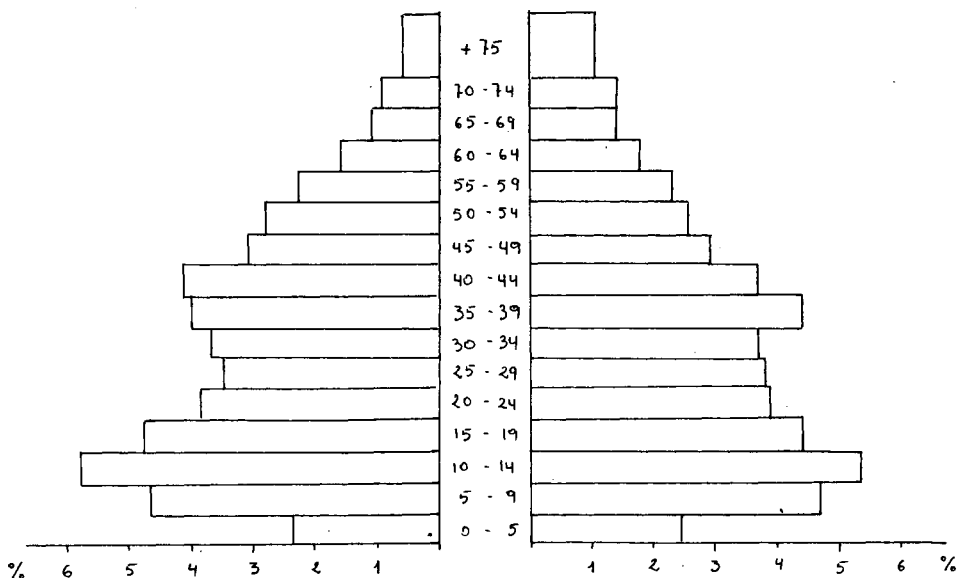
(nota: el % significa el percentatge sobre la població inicial del període)

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'Ajuntament

La procedència dels immigrants (un 88% de la població actual de Sant Joan Despí) correspon a les regions menys desenvolupades de l'estat espanyol: Andalusia i Extremadura sobretot.

L'estructura per edats actual de Sant Joan Despí (vegeu el gràfic 1) està determinada per la arribada dels immigrants en els anys 1960-1975. La característica principal dels immigrants és la seva joventut en el moment d'arribada (entre 15 i 30 anys), el que comporta una elevada taxa de natalitat (pel període 1960-1975 està sempre pels voltants del 22 per mil) tant per trobar-se en edat fèrtil com per la pauta de comportament social del lloc d'origen, que tendeix a tenir un elevat nombre de fills.

Gràfic 1. Piràmide de la població de Sant Joan Despí, 1985

Canvis: de rural a industrial

Tradicionalment l'activitat econòmica principal a Sant Joan Despí havia estat l'agricultura: la proximitat a Barcelona, el sòl (terres al·luvials) i el clima feien que la producció agrària obtingués uns bons rendiments econòmics.

Taula 3
La superfície agrària a Sant Joan Despí

	1957	1962	1972	1982
superfície total	563	563	563	563
sup. no agrària	41	169	329	396
sup. agrària censable	522	394	234	167

Font: 1957- Cadastre; pels altres anys, INE; *Censo agrario*

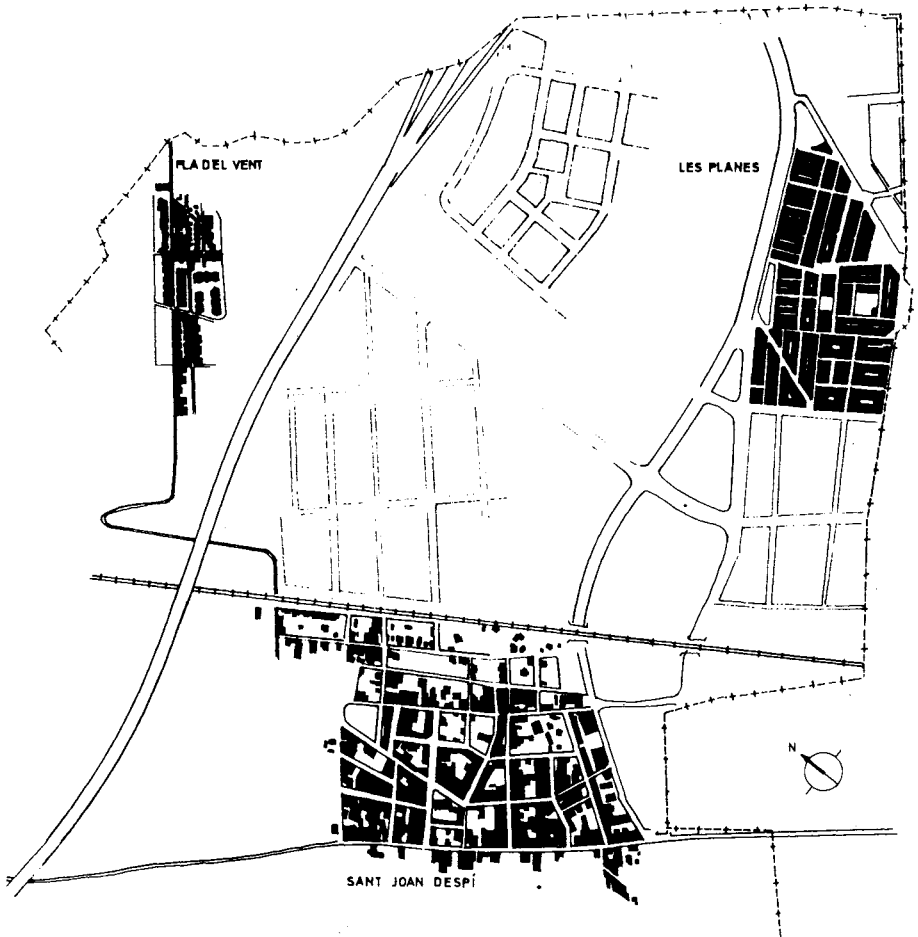
Les dades de la taula 3 mostren els canvis dels usos del sòl entre 1957 i 1982, i és patent la disminució de la superfície dedicada a l'agricultura. Encara que en l'actualitat un 30% de la superfície municipal està qualificada d'agrícola, aquest sector de producció només ocupa l'1,5% de la població activa (237 persones). La necessitat de sòl per edificar indústries i habitatges per als treballadors d'aquestes, al llarg del període 1959-1975, va provocar que molts propietaris agraris obtinguessin majors beneficis per la venda de les seves terres que no pas per l'explotació d'aquestes; també s'ha de tenir en consideració que

els salaris més alts i més segurs dels sectors industrials i de serveis que els del sector agrari van ser una de les causes principals de l'abandó de l'activitat agrària.

Resumint, l'agricultura, activitat econòmica principal fins a finals de la dècada dels anys 50, en l'actualitat ha passat a ésser una activitat gairebé marginal.

La implantació industrial que es troba a Sant Joan Despí és de dos tipus: magatzems per a la comercialització i distribució dels productes de les indústries principalment, i indústries metal·lúrgiques; aquest tipus d'activitat necessita una mà d'obra abundant i de poca qualificació tècnica, feina que la nombrosa població immigrada podia efectuar sense problemes.

Mapa 1
Els tres nuclis urbans de Sant Joan Despí (1985)

El polígon industrial situat al sud de l'autopista no està totalment ocupat, ja que quan es va començar a posar en funcionament (a mitjans de la dècada dels 70) la crisi econòmica ja havia esclatat, i a més a més l'afectà la manca d'infraestructures: fins l'any 1984 no es va acabar de construir el clavegueram; el preu del sòl era elevat, ja que només oferia com avantatge la proximitat a Barcelona.

Canvis: L'Evolució Urbana

L'any 1959 solament existia en el municipi de Sant Joan Despí la trama urbana que apareix en el mapa 1 amb el nom de Sant Joan Despí. Aquest nucli estava compost per habitatges unifamiliars d'una sola planta (residència de funció agrària) i per la resta del terme municipal es trobaven edificis disseminats amb usos agraris, segones residències de famílies benestants de Barcelona i habitatges autoconstruïts, de molt dolenta qualitat, per immigrants que treballaven en les fàbriques de l'àrea metropolitana de Barcelona. En l'actualitat, el municipi de Sant Joan Despí consta de tres nuclis de població del tot diferenciats (vegeu el mapa 1): el casc antic, el Pla del Vent i les Planes.

El casc antic de Sant Joan Despí

Aquest nucli presenta una trama viària poc ortogonal; el creixement de la població (de 2500 habitants l'any 1959 a uns 11000 en l'actualitat) ha provocat un procés de colmatació però sense canviar la trama viària. Malgrat que encara es conservin cases antigues de tradició agrària, al llarg dels anys que van de 1960 a 1985 es van anar substituint aquestes per blocs de pisos, el que fa que s'hagi passat d'una densitat de 83 hab/ha l'any 1959 a una de 366 hab/ha l'any 1985.

El casc antic té el 96% de la població autòctona del municipi (uns 2800 habitants), així com els primers immigrants de la dècada dels 60. La població té una estructura econòmica més estable que la del barri de les Planes: en el casc antic es troben els propietaris agrícoles, els propietaris dels comerços al detall, les professions liberals (metges, arquitectes, advocats...), funcionaris i els càrrecs intermedis de les fàbriques.

El Pla del Vent

El Pla del Vent es troba aïllat del nucli històric de Sant Joan Despí, al qual només l'uneix un únic carrer que passa per sota de l'autopista.

El Pla del Vent s'estén paral·lelament a l'avinguda del mateix nom, amb un creixement lineal típic: illes de cases allargades i estretes, primant la directriu que marca l'avinguda principal, i els carrers paral·lels a aquesta van perdent importància a mesura que s'allunyen d'ella. El tipus d'habitatge que s'hi dona és unifamiliar amb jardins o blocs d'habitatges amb una alçària màxima de dos pisos, i són de molta qualitat respecte als altres dos nuclis del municipi. El nivell de renda econòmica de la població del Pla del Vent és superior a la mitjana del municipi. La seva població és tan sols d'uns 900 habitants, amb una superfície construïda d'unes 8 ha.

El nucli del Pla del Vent no té cap mena de serveis (a part d'alguns petits comerços al detall), perquè, com es pot observar en el mapa 2, té una ràpida connexió amb l'autopista i es tarda uns quinze minuts amb cotxe per arribar a una de les àrees comercials importants de Barcelona. Això fa que les relacions amb els altres dos nuclis del municipi es limitin a qüestions administratives.

Les Planes

El nucli de les Planes és el més representatiu de Sant Joan Despí en tant que barri nou fruit de l'expansió econòmica iniciada a mitjans del segle actual a Espanya.

Les primeres referències del que avui es coneix per les Planes com a zona residencial es troben en el Pla Comarcal de 1953. En aquest pla es va preveure un creixement de població per a Sant Joan Despí molt limitat, i els terrenys es van parcel·lar pensant en un tipus d'edificacions unifamiliars aïllades amb petits jardins i un creixement de baixa densitat (150-175 hab/ha); la resolució formal d'aquest projecte es va resoldre amb il·les petites i carrers estrets, tractament adequat pel tipus de creixement previst. Però l'arribada contínua de població a l'àrea metropolitana de Barcelona va provocar una forta especulació del sòl, fet que va fer canviar el tipus d'edificació de la zona però sense canviar el tipus de trama urbana: es passa d'habitatges unifamiliars a blocs de quatre pisos i més, fins arribar a la situació actual, que és la d'una molt alta densitat de població (925 hab/ha).

Les Planes no és una nova ciutat planificada malgrat que hagin existit plans d'ordenació, com pot ser el Pla Parcial de 1963. Aquest pla afectava 25 ha, de les quals el 60% eren propietat del promotor de l'esmentat pla. La zonificació que preveia el Pla Parcial de 1963 per a les Planes es pot veure en la taula 4.

Taula 4
Zonificació del Pla Parcial de 1963 del nucli de les Planes

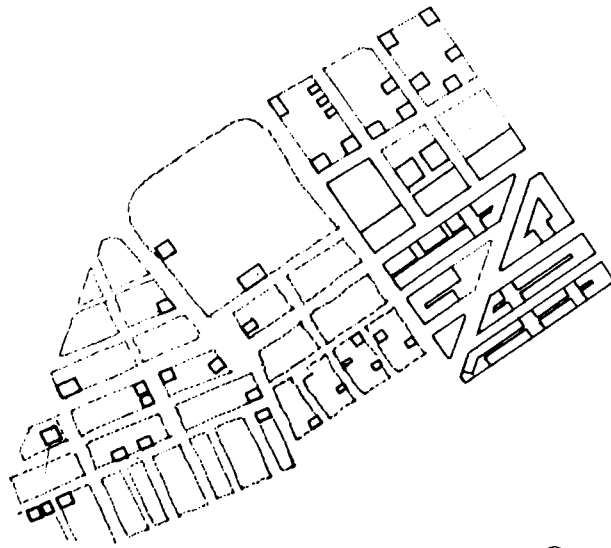
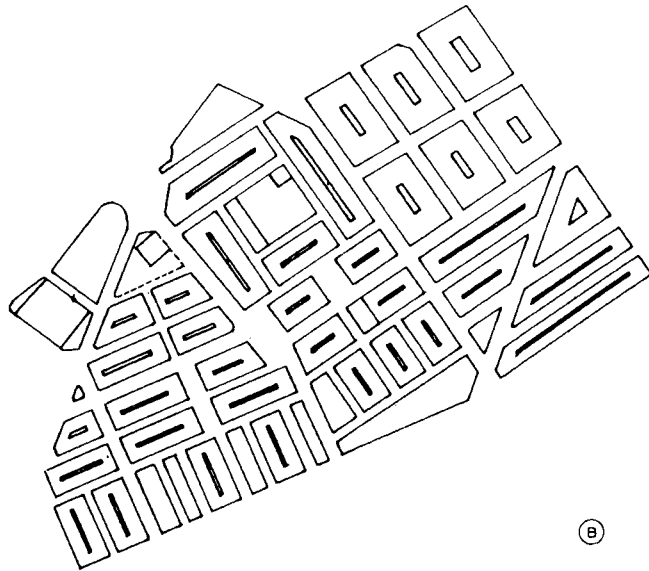
Qualificació	sup. (ha)	habitatges	habitants
Noves construccions de baixa densitat	7,5	475	2.1135
Noves construccions d'alta densitat	0,6	175	785
Construccions existents amb anterioritat al Pla (i per tant, il·legals)	5,6	600	2.700
Centre Comercial	0,5	—	—
Zones Verdes	2,6	—	—
Trama Urbana	8,2	—	—
Total	25,0	1.250	5.620

El Pla Parcial de 1963 no va preveure cap tipus d'equipament per a les Planes, a excepció del mercat, que no es va acabar fins l'any 1973, mentre que la majoria d'habitatges s'havien construït entre 1963 y 1971 i una escola i una església edificades l'any 1969. Les zones verdes estaven compostes per un barranc i pel pati de l'escola.

Però la zonificació i la normativa del Pla Parcial no va ser feta realitat: es va augmentar l'alçada permesa de les edificacions i es reduí la ja minsa amplada dels carrers, tenint en l'actualitat 4,5 m d'amplada la majoria d'ells. Això ha fet que en comptes dels 1250 habitatges i dels 5620 habitants previstos hi hagi 2626 habitatges ocupats i uns 13000 habitants.

El mapa 3 mostra les Planes poc abans de l'aprovació del Pla Parcial de 1963 i en l'actualitat. En els anys anteriors a 1963 s'havien edificat petites cases autoconstruïdes així com un conjunt de blocs de pisos que el Pla Parcial va respectar. S'observa, doncs, una densificació brutal d'habitatges, una indiferenciació dels carrers, una inexistència d'espais públics.

Mapa 3
Nucli de les Planes

- (A) ANY 1965
- (B) ANY 1985

E 1:2500

Des que es va començar a construir el barri de les Planes (1964) s'han anat instal·lant petites botigues que abasteixen la població; amb l'arribada dels ajuntaments democràtics (les eleccions de 1978 donaren un govern comunista, i les de 1982 socialista) s'han començat a introduir equipaments (escoles, centres de salut, espais públics), s'han pavimentat els carrers, s'ha construït la xarxa de clavegueres, coses que, malgrat ésser essencials, abans de 1977 eren gairebé del tot inexistent. Entre 1978 i 1985, les Planes ha rebut fortes inversions municipals, però continua essent un nucli deficitari en equipaments i serveis; un exemple és el dels transports: només una línia d'autobusos l'uneix amb el nucli de Sant Joan Despí, que és on està l'estació de ferrocarril que duu a Barcelona, i el metro més proper es troba a la població veïna de Cornellà. Els transports són deficientes i cars tenint en compte que la mobilitat dins l'àrea metropolitana de Barcelona per raons de treball és molt elevada.

El 90% de la població activa de les Planes és assalariada, la qual cosa configura una condició socioeconòmica baixa. El 17% de la població activa treballa en petits comerços i altres serveis, el 18% en la construcció i el 65% en la indústria; aquests dos sectors darrers estan greument afectats per la crisi econòmica, el que fa que un 30% de la població activa de les Planes es trobi en situació d'atur (segons xifres de desembre de 1985).

Un exemple de qualitat de vida: els habitatges

L'evolució del nombre d'habitatges (vegeu la taula 5) és similar a l'evolució de la població: entre 1950 i 1959 el nombre d'habitatges augmenta lentament, entre 1960 i 1975 l'augment és vertiginós, i a partir de 1975 el ritme de creixement torna a ser lent.

Taula 5
Evolució dels habitatges a Sant Joan Despí

Any	habitatges	Any	habitatges	Any	habitatges
1950	643	1966	3.003	1974	6.552
1959	763	1967	3.587	1975	6.844
1960	1.364	1968	3.790	1976	7.078
1961	1.364	1969	4.012	1977	7.216
1962	1.685	1970	4.366	1978	7.458
1963	1.915	1971	4.958	1979	7.569
1964	2.103	1972	5.600	1980	7.570
1965	2.552	1973	6.159	1981	7.573

Font: JOVER, RÀFOLS, SALVADOR i Ajuntament de Sant Joan Despí

Però el que importa és remarcar quines són les característiques d'aquets habitatges: 1) la superfície útil oscil·la entre els 30 m² i els 181 m² (vegeu la taula 6). Si s'utilitzen les xifres mitjanes, les famílies a Sant Joan Despí solen ser de 3 o 4 membres, i la majoria dels habitatges tenen entre 60 i 90 m². Però en el cas del barri de les Planes, les famílies solen ser més extenses (5 o 6 membres) i els habitatges més petits (entre 30 i 60 m²).

Taula 6
Superfície útil dels habitatges a Sant Joan Despí (1981)

superfície m ²	%	nombre absolut
menys de 30	2,6	197
30-60	37,2	197
60-90	52,1	3.946
90-120	6,4	485
120-180	1,7	128

Font: JOVER, RÀFOLS, SALVADOR.

2) el 96% dels habitatges no tenen calefacció; el 27% no tenen aigua corrent calenta, així com un 1% no té aigua corrent; el 28% no tenen dutxa, i el 3% no disposen de cap mena de serveis sanitaris.

3) el règim de tinença és el següent: el 37% són habitatges de lloguer, el 25% són de propietat i el 37% són de propietat però que encara no han estat pagats en la seva totalitat.

4) el preu de compra dels habitatges està entre les 30.000 ptes/m² pels habitatges més senzills i més de 80.000 ptes/m² pels habitatges d'alta qualitat: aquests són el 10% del parc d'habitatges de Sant Joan Despí i es troben en la seva major part en el nucli del Pla del Vent; els de més baixa qualitat es troben en el nucli de les Planes.

El creixement econòmic de la dècada dels 60 va comportar que un bon nombre de treballadors adquirissin l'habitatge amb pagaments fraccionats, que van de 10 a 20 anys de termini; aquesta mentalitat adquisitiva perdura encara avui, i sobretot en la classe obrera, que s'imposa com objectiu tenir l'habitatge de propietat.

Dels 7573 habitatges que havia en el municipi de Sant Joan Despí l'any 1981, només 250 estaven sota protecció oficial, mentre que la resta han estat construïts per empreses privades, que han buscat el benefici fàcil i ràpid més que no pas una bona qualitat en l'habitatge. Un bon nombre d'aquests habitatges, la majoria d'ells situats a les Planes, que no tenen més de 15 o 20 anys d'existència, es troben en un greu procés de degradació, el que implica una rehabilitació a curt termini a cura dels propietaris, i no dels constructors.

Reflexions finals

De la forma en què el sistema capitalista ha evolucionat a l'estat espanyol, les inversions realitzades per la iniciativa privada i afavorides per una legislació ambígua i permissiva, han portat com resultat la configuració d'uns espais urbans com el descrit de Sant Joan Despí.

Les actuacions són òbvies, així com els resultats:

— en un lloc on el sòl agrari és molt fèrtil s'ha instal·lat indústries i habitatges, i això en una regió com Catalunya, on els recursos naturals són escassos.

— no es va preveure que el creixement demogràfic generat per la immigració provocaria a curt termini una nombrosa oferta de mà d'obra, i que per absorbir-la es necessiten noves inversions per part de la iniciativa privada (ja que la pública té poca incidència), però que en la nostra època de crisi econòmica no existeix.

— els beneficis que es van anar obtenint amb la reactivació industrial de la dècada dels 60 no es van reinvertir en la indústria per a fer-la més competitiva, sinó en l'especulació immobiliària, amb resultats com el del nucli de les Planes.

El resultat de tot això és una indústria poc competitiva que no genera nous llocs de treball; uns nuclis urbans per a residència d'obriers on els habitatges són de molt dolenta qualitat, amb pocs serveis i equipaments (la majoria dels quals realitzats amb l'arribada dels ajuntaments democràtics); i l'administració local que, malgrat els esforços, no pot resoldre els problemes que la dinàmica capitalista genera: atur, segregació social, nuclis urbans aïllats i marginals.

Nota

Aquest article ha estat elaborat a partir dels treballs dels autors presentats, al si del Grup d'Anàlisi del Creixement Urbà, a la Conferència de Geògrafs Polonesos de Łódź, el gener de 1986.

Bibliografia

- CMB: *Enquesta de mobilitat intermunicipal obligada. Dades del Padró de 1981. Pla integral dels transports metropolitans*. Publicacions de la CMB, Barcelona 1982.
- CMB: *Dades estadístiques del padró de 1981 dels municipis de la CMB*. Vols. I i II. Publicacions de la CMB, Barcelona, 1984.
- CIDC: *Banc d'estadístiques municipals de Catalunya*, Barcelona, 1981.
- CARBONELL I FONT, Elena: «*Les Planes*» de Sant Joan Despí. *Un pla i un barri*, 1980, treball inèdit.
- JOVER, Agustí; RÀFOLS, Joan; SALVADOR, Eugènia: *Problemática de la vivienda en la entidad municipal metropolitana de Barcelona*. Publicacions de la CMB, Barcelona, 1982.
- LLEVADOT, Montserrat (i d'altres): *Aproximació a l'estudi demogràfic de Sant Joan Despí, 1900-1981*, Ajuntament de Sant Joan Despí (en premsa).
- ARREL, n° 2, gener-abril 1982: «Informe: la comarca del Baix Llobregat», pàgs. 2-78
- L'AVENÇ, n° 88, desembre de 1985: «Barcelona: gènesi i consolidació del fet metropolità»